

Moritz Oranialaisen (1567–1625) johdolla Habsburgien monarkiaa vastaan. Ensin kyse oli karismaattisesta sotilassielunhoidosta, joka sittemmin sai institutionaalisen muodon evankelis-reformoidussa kirkossa.

Kirjan päättää Suomen kirkkohistorian kannalta kiinnostava luku institutionaalaisesta sotilassielunhoidosta 30-vuotisessa sodassa ruotsalaisten joukkojen keskuudessa Kustaa II Adolfin vuonna 1619 laatimien sota-artiklojen perusteella. Tämä järjestys omaksuttiin myös Tanskassa, Englannissa, Skotlannissa ja Brandenburg-Preussissa. Siten Ruotsi-Suomen sotilassielunhoidon organisaatio oli mallina laajasti Pohjois-Euroopassa. Kyseinen järjestys kiinnittää huomiota siviili- ja sotilassuurakunnan suhteeseen, samoin sotilaskomentajan rooliin kirkollisesta näkökulmasta. Sotilaskomentajat olivat toisinaan miehitetyn alueen kuvernöörejä ja siten hallitsijan asemassa alueellaan ja ratkaisivat myös kirkollisia kysymyksiä. Sotilassielunhoidon itsenäiset konsistoriaaliset elementit saattoivat olla vallitsevia suhteessa siviilipiispan johtamaan hiippakuntaan.

Jobst Rellerin kirja on tärkeä apu sotilassielunhoidon tutkimuksessa, niin kirkkohistorian kuin systemaattisen teologian ja kirkko-oikeudenkin kannalta. Tutkimuksen yksityiskohtien runsautta kuvaa kahdelle palstalle ladottu kymmenen sivun laajuinen henkilönnimirekisteri. Paikannimiäkin on viisi sivua.

Jobst Reller toimii Panssarikoulun (Panzerlehrbrigade 9) sotilaspappina Münsterissä. Hän on väitellyt vuonna 1994 syyriankielisestä käsikirjoituksesta Jouko Martikaisen johdolla Göttingenissä.

Pekka Särkiö, dos.
Kenttäpiispa
Puolustusvoimat

ARTO ANTTURI, SAMMELI JUNTUNEN, REETTA KALTEENMÄKI, VELI-MATTI KÄRKKÄINEN & TIMO PÖYHÖNEN

Jokin meitä yhdistää: Näky kansankirkon jälkeisestä kirkosta. Kirjapaja 2021. 96 s.

AULIKKI MÄKINEN (TOIM.)

Tulevaisuuden sanat: Kirkko kolmannella vuosituhanella. Kirjapaja 2021. 170 s.

On osuva ajankuva, että samalta kustantajalta ilmestyy lähes samanaikaisesti kaksi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tulevaisuutta tähyvää ja kirkkopopin perusteita pohtivaa artikkelikokoelmaa. 2020-luvun alku on monin tavoin sopiva ajankohta kirkolliseen itsetutkiskeluun. Yhtäältä koronapandemia on pakottanut hyvin nopeisiin toimintakulttuuriin muutoksiin, joiden vaikutukset saattavat jäädä pysyviksi: mitä on esimerkiksi olla jumalanpalvelusta viettävä kirkko tilanteessa, jossa yhteiset kokoontumiset eivät ole mahdollisia? Toisaalta elämme uskonnollista murosakaa, sillä uusimmat tutkimustulokset osoittavat suomalaisen uskonnollisuuden muutosprosessien vääjäämättömän suunnan. Kirkon tutkimuskeskus julkaisi syksyllä 2020 niin sanotun kirkon nelivuotisraportin, ja tällä kertaa kyselydata osoitti selvemmin kuin koskaan aiemmin, että nuoremmissa ikäluokissa perinteiset kirkkoon kuulumisen mallit ovat hapertumassa. Vallitseviksi trendeiksi nousevat uskonnottomuus ja sen ohessa myös erilaisille vaikutteille avoin ”etsijyys”. Tuloksissa näkyvät jo pitkään tunnistetut ilmiöt eli uskonnon notkistuminen ja henkisyiden korostuminen.

Paljon on puhuttu siitä, miten koronakriisi on sosiaalisen median myötävaikutuksella vahvistanut polarisaatioita ja jakolinjoja. Tätä taustaa vasten ei ole yllättävää, että kirkkopoliittisesti arvioiden Kirjapajan kahta uutuutta voi tarkastella vastakkaisiin suuntiin viittovina puheenvuoroina – vai olisiko sitenkin parempi todeta, että ne täydentävät toisiaan? Sen voi jokainen arvioida itse, mutta omassa luennessani kirjat kulkevat hyvin erilaista tulevaisuuden kirkkoa kohti.

Huomionarvoinen detalji on, että kansien välistä löytyy useammankin Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokousedustajan artikkeleita. Näin ollen kirjat antavat myös näkökulmaa kirkon

päättäjien visioihin kirkon tulevaisuudesta! Yhtään piispaa ei kirjoitustalkoisissa ole mukana, mutta kirkkopoliittikkaa tunteva osaa helposti kuvitella, miten yksittäiset piispatkin olisivat hyvin voineet solahtaa jommankumman kirjan kirjoittajakaartiin.

Arto Antturin, Sammeli Juntusen, Reetta Kalteenmäen, Veli-Matti Kärkkäisen ja Timo Pöyhösen kirjoittaman *Jokin meitä yhdistää* -kirjan taustalla on Kirkon rakentajien foorumi, joka toimii Hengen uudistus kirkossamme ry:n piirissä. Järjestö pyrkii edistämään ”yhteisöjen kirkkoa”, jossa paikallisseurakuntien rinnalla toimisi aktiivinen jumalanpalvelusyhteisöjen verkosto. Kirjan kantta somistaa sateenvarjo, jossa lukee tarkkaan katsoen CA VII. Tarkkaavaiselle lukijalle selviää siksi jo kansikuvas- ta, mikä on se jokin, joka yhdistää.

Jokin meitä yhdistää -kirjan visiona on rakentaa kansankirkon jälkeistä todellisuutta Augsburgin tunnustuksen VII:n luvun *satis est* -periaatteen varaan. Sen mukaan kirkon yksimielisyyden riittävä peruste on siinä, että ”evankeliumi puhtaasti julistetaan ja sakramentit oikein toimitetaan”. Tämä on yhteinen minimi, jonka perustalle voisi kirjoittajien mukaan rakentua laaja toiminnan kirjo.

Eriyisen voimakkaasti ”sateenvarjokirkkoa” markkinoidaan Timo Pöyhösen artikkelissa, jossa se esitellään neljäntenä kirkkokäsityksenä. Kolme aiempaa kirkko-opillista mallia voidaan hänen mukaansa tiivistää tuttuihin iskusanoihin: kansankirkko, pietismi ja liturginen kirkko (JMY, s. 72–75). On ilmeistä, että Pöyhösen oma malli toisintaa yhtäältä pietismin ajatusta pienistä tosiuskovaisten yhteisöistä ja toisaalta liturgisen kirkkokäsityksen messukeskeisyyttä. Pöyhönen pyrkii istuttamaan pietistisen *ecclesiola in ecclesia* -mallin keskukseen jumalanpalveluksen. Tämä ilmenee esimerkiksi siitä, miten hänen mukaansa ”parokiaalinen paikallisseurakunta (seurakuntayhtymästä puhumattakaan) on jumalanpalvelusta viettävää seurakuntaa laajempi käsite ja siten lopultakin tukirakenne” (JMY, s. 86). Kirkon virallista diskurssia viime vuosikymmenet leimanneen messukeskeisyyden ja herätysliikkeiden yhteisöajattelun yhdistelmä on esityksenä kieltämättä kiinnostava. Onko kuitenkin uhkana, että lopputuloksena on ennemmin tosiuskovaisten vetäytyminen omiin kupliinsa kuin kirkon aktiivinen missio maailmassa?

Jokin meitä yhdistää -kirjan äärellä huomaisin pohtivani, miksi kirjassa ei luonnostella kansankirkon jälkeisiä skenaarioita vahvemmin ekumeenisessa vuorovaikutuksessa. Esimerkiksi Vatikaanin II konsiilin jälkeinen katolinen kirkkoppo voisi olla hyvinkin sovellettavissa kirkon missioon moniuskontoistuvassa suomalaisessa yhteiskunnassa: siinä kirkko nähdään vaeltavana Jumalan kansana, joka kutsuu kaikkia hyvän tahdon ihmisiä mukaan pyhiinvaellusmatkalle kohti Jumalan valtakuntaa. Nyt tähän merkittävään ajatusmalliin viitataan ainoastaan Veli-Matti Kärkkäisen artikkelissa (JMY, s. 35–37).

Vaikka *Jokin meitä yhdistää* pyrkii dynaamiseen kirkkonäkemykseen, joka tarjoaisi perustelut aktiiviselle evankelioinnille, kirja uhkaa jäädä tunnustuksellisen teologian ja pietistisen yhteisökäsityksen vangiksi. Tunnustuksellisuus ilmenee siinä, miten kirkkoa kuvataan kirjan artikkeleissa varsin staattisin, jopa ontologisin sanankääntein puhumalla esimerkiksi ”palikoiden olevan kirkolla annettuina” (JMY, s. 55) ja ”universaalien kirkon pysymisestä” (JMY, s. 78).

Kirjassa painottuu voimakkaasti myös piispan rooli. Sammeli Juntunen haluaa piispuutta arvostettavan nykyistä enemmän sen sijaan, että kirkollisten lehtien journalistiset linjaukset saisivat määrittellä kirkon sanoman tulkintaa (JMY, s. 61–62). Piispan virka ja apostolinen kaitsenta korostuvat myös Timo Pöyhösen ja Arto Antturin artikkeleissa, joista jälkimmäisen mukaan ”kansattomalle kansankirkolle sopii, että sitä johtavat toimittajat ja somevaikuttajat, eivät piispat ja kirkkoherrat” (JMY, s. 47).

Provokatorisen asenteen myötä *Jokin meitä yhdistää* toimii erinomaisesti keskustelupuheenvuorona ja täyttää pamfletin keskeisen funktion: se haastaa väittämään vastaan, sillä ainakaan oman arvioni mukaan ratkaisua kirkon haasteisiin ei kannattaisi etsiä opillisesti yhtenäisen sateenvarjon alle kääpetyvien yhteisöjen muodostamisesta. Opilla ja yhteisöllisyydellä on oma paikkansa, mutta voivatko ne tosiaan olla kirkko-opin keskeisiä ajureita 2020-luvulla? Ajatteleeko joku oikeasti, että vahva piispaallinen kaitsenta tarjoaisi ratkaisun kirkon haasteisiin pluralistisessa suomalaisessa yhteiskunnassa?

Erityisesti kummastuttaa, että *Jokin meitä yhdistää* ei kiinnitä juuri lainkaan huomiota sosiaali-etiikkaan tai ympäristökysymyksiin, vaan piirtää ahtaasti ”uskonnollisen” kuvan kirkosta. Jos kirkon mieli olevan relevantti nykymaailman haasteiden edessä, olisi syytä yrittää rakentaa evankeliumista yhteyksiä tämän päivän ihmisen huolenaiheisiin. *Jokin meitä yhdistää* ei kuitenkaan niin tee, vaan yhdistäminen kirjan otsikossa viittaa kristittyjen keskinäiseen yhteyteen – kriittisesti ilmaisten tosiuskovaisten sisäänpäin lämpiävyyteen.

Siinä missä *Jokin meitä yhdistää* hahmottelee tulevaisuuden kirkkoa Augsburgin tunnustusta yhteisenä mittatikkuna hyödyntäen, *Tulevaisuuden sanat* vihjaa jo esipuheessaan uudenlaisen kirkon vaativan uusia puhetapoja. Kirjaan ovat kirjoittaneet artikkelia sen toimittaneen Aulikki Mäkisen lisäksi Outi Lehtipuu, Elina Hellqvist, Terhi Paananen, Eero Jokela, Mika K T Pajunen, Mikko Malkavaara, Jukka Hautala, Minna Hietämäki, Ilse Paakkinen ja Päivi Vähäkangas.

Kirjojen välille piirtyy selkeä ohjelmallinen ero: *Jokin meitä yhdistää* haluaa omaksua perinteisen luterilaisen opin kirkon uudistusten perustaksi, kun taas *Tulevaisuuden sanat* pyrkii ajanmukaistamaan dogmaattista kieltä aiempaa hengittävämmäksi. Viimeksi mainitun esipuheessa listataan siksi myönteisenä lähtökohtana kirkossa ”vaarallisiksi koettuja sanoja”: näihin kuuluvat ”kontekstuaalisuus, inklusiivisuus, patriarkaalisuus, intersektionaalisuus, dialogi, sukupuoli, tasa-arvo, yhdenvertaisuus ja erityisesti monet valtaan liittyvät ilmaisut”, jotka saavat ”monet korvat sulkeutumaan ja keskustelun tyrehtymään” (TS, s. 8).

Kuten jo luettelosta voi ounastella, *Tulevaisuuden sanat* nostaa yhdeksi kärkiteemakseen kirkollisen vallankäytön. Kirkollisen johtamisen perinteet joutuvat kriittisen luopin alle erityisesti Aulikki Mäkisen artikkelissa, jonka mukaan ”piispan virkaan liitetty johtajuus kaippaa päivitystä” (TS, s. 122). Uudet johtamisfilosofiat voisivat palvella kirkkoa, etenkin kun Mäkinen näkee kaikkien kirkollisten toimijoiden ainoaksi tehtäväksi ”rakentaa siltaa Jumalan maailman ja ihmisen maailman välille” (TS, s. 125). Artikkelissa pohditaan myös sitä, miten muodikas puhe kirkon moniäänisyydestä törmää rajoihinsa heti, jos moniäänisyys alkaa haastaa kirkon valtaapitäviä.

Hierarkkisuutta puretaan monissa muissakin artikkeleissa, ja ainakin yksi aiheeseen liittyvä helmi löytyy Päivi Vähäkankaan artikkelista: siinä siteerataan Gerd Theissenin ajatusta, jonka mukaan ”varhaiskristillisyydelle tunnusomaista on tehdä statuksesta luopumisesta edellytys yhteisön auktoriteetiksi ryhtymiselle” (TS, s. 160). Juuri valtaan liittyvissä painotuksissa näyttäisi olevan merkittävä ero kahden kirjan välillä.

Vaikka *Tulevaisuuden sanat* paikantuu kirkkopolitiikan vapaamielisempään laitaan, teologisten kirjojen luokittelussa sitä ei tule kuitenkaan sijoittaa ”liberaaliteologian” kategoriaan. Kirkollisessa keskustelussa käytetään liian usein leimakirveenä liberaaliteologiaa unohtaen, että käsite sisältää perinteisessä merkityksessään ajatuksen dogmikritiikistä. Postmodernissa keskustelukentässä suhtaudutaan kuitenkin aiempaa myönteisemmin perinteisiin dogmeihin, joten jakolinjat menevät muualla – esimerkiksi siinä, miten kristillinen identiteetti ja kirkollinen auktoriteettirakenne ymmärretään.

Uusimmassa teologiassa on nähtävissä laaja-alainen trendi lukea kristinuskon perusdogmeja niin, että ne perustelevat kirkon tasa-arvoisena ja inklusiivisena yhteisönä. Sikäli ei yllätä, että Eero Jokela nostaa artikkelissaan esiin inkarnaation vallankumouksellisuuden ja Päivi Vähäkangas perustelee tasa-arvoista kirkkoa Jürgen Moltmannin sosiaalisella kolminaisuusopin tulkinnalla (TS, s. 59, 163–164). Myös Martti Luther halutaan nähdä inspiraation lähteenä, mutta niin, että hänen radikaali perusoivalluksensa kaivetaan esiin ajanhistoriallisten kerrostumien alta; näin pyrkii tekemään Jukka Hautala pohtiessaan jälkipatriarkaalisen teologian mahdollisuuksia (TS, s. 107–108).

Harmikseni totean, että *Tulevaisuuden sanat* olisi voinut ammentaa paljon enemmän globaalista ekumeenisesta keskustelusta – etenkin kun uusia kristinuskon puhetapoja syntyy jatkuvasti euroatlanttisen kulttuuripiirin ulkopuolella! Nyt globaaliin kehitykseen viitataan vain ohimennen parissa kolmessa artikkelissa ilman, että teemaa työstettäisiin seikkaperäisemmin. Ikkunoita ja ovia maailmalle tulisi avata vieläkin avoimemmiksi.

Tulevaisuuden sanat ei tarjoa liberaaliteologista ohjelmaa vaan ennemminkin hahmottelee postmodernilla otteella takakantensa sanoin ”kirkkoa, jonka

kieli on inklusiivista ja spiritualiteetti kokonaisvaltaista, ruumiillista ja kontekstuaalista”. Vaikka *Jokin meitä yhdistää* -kirjan esipuhe ottaa hienovaraisesti etäisyyttä kontekstualisuuteen todetessaan, ettei kirkon identiteettiä saa ratkaista gallupien valossa, välttäisin luonnehtimasta kirjaa konservatiiviseksi: sen sivuilta välittyy aito halu uudistaa kirkkoa entistä dynaamisemmaksi ja evankelioivammaksi jälkiluterilaisessa todellisuudessa. Mistään konservoinnista ei siis ole kyse, vaikka vauhtia haetaan lähinnä reformaation aikakaudelta.

Kirjojen kesken hahmottuu kirkas linjaero: toinen etsii ratkaisua kirkon ongelmiin ”kirkon ytimen kirkastamisesta” perustana Augsburgin tunnustus yhdessä ekumeenisten uskontunnustusten kanssa (JMY, s. 93), toinen taas sen sijaan, että kirkko avautuu kohti maailmaa ja sen teologia ”kasvaa ihmisten arjesta käsin” (TS, s. 9). Jos lukee molemmat kirjat, saa erinomaisen päivityksen siitä, missä kulkee yksi keskeisimmistä teologisista jakolinjoista Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa.

Jyri Komulainen, dos.
Johtava asiantuntija
Kirkon tutkimus ja koulutus -yksikkö

PAPISTO (TV-SARJA)

Ohjaus Harri Hakanen & Mika Niva. YLE TV1/
YLE Areena 2021.

Joulukuussa 2021 kirkon työntekijöiden sosiaalisen median palstoilla alkoi kuhina, kun YLE:n uusi kahdeksanosainen sarja *Papisto* julkaistiin YLE TV1:ssä ja YLE Areenassa. Pappi toisensa jälkeen liittyi sarjaa ylistävään kuoroon, ja jopa Tampereen hiippakunnan piispa Matti Repo kirjoitti sarjasta varsin positiivisen kuvauksen sosiaalisen median tilillään. Reaktio on ymmärrettävä. *Papisto* on dokumenttisarja, jossa seurataan neljän Suomen evankelis-luterilaisen kirkon papin elämää koronapandemian värityksenä vuonna 2020. Toisin kuin usein tositelevisiön äärellä, *Papisto*-sarjan katsoja ei kuitenkaan joudu myötähäpeään kouriin, vaan kyseessä on tyylikäs ja mukaansa tempaava kuvaus neljän hyvin persoonallisen papin työstä ja elämä-

tä. Tässä arviossa tarkastelen sarjaa virkateologiaan erikoistuneena tutkijana ja seurakuntapappina.

Sosiaalisessa mediassa kirkon työntekijöitä tuntui hämmästyttävän se, ettei *Papisto*-sarjassa ollut mitään skandaalinkäryistä tai kirkon mainetta haittaavaa. Myös *Helsingin Sanomien* kriitikko Kaisu Tervonen (HS 20.12.) arvioi sarjassa olevan sellaista ”kepeyttä, jota kirkon brändikuvasta puuttuu”. Sarjassa kertojan ääni annetaan suoraan päähenkilöinä toimiville neljälle papille, jotka sanoittavat itse omaa työtään, kipuun ja kasvukohtiaan pappeuden tiellä. *Papiston* jonkinlainen vastine tv-viihteen kentällä lie-nee *Poliisit*-tositelevisiosarja, mutta *Papisto* on vertailukohtaansa selvästi dokumenttielokuvamaisempi ja päästää huomattavasti lähemmäs päähenkilöiden henkilöhaamoihin, maailmaan ja ajatteluun.

Ensimmäisessä jaksossa ”Riisutaan pyhyys” esitellään sarjan neljä päähenkilöä. Päähenkilöt ovat kiinnostavalla tavalla erilaisia, työuran eri vaiheissa olevia, eri-ikäisiä ja eri puolilla Suomea työskenteleviä. Esimerkiksi yksi papeista, Tampereen Harjun seurakunnan ”rokkipappi” Tarvo Laakso, eläköityy sarjan kuluessa, kun taas Ivalon seurakunnan kolttasaamelainen saamelaisyön pappi Mari Valjakka on vihitty virkaansa vasta vuonna 2015. Virkaiältään näiden kahden ääripään väliin osuvat urbaanin Helsingin Paavalin seurakunnan Puhkea kukkaan -työstä tunnettu pastori Elina Koivisto sekä Vesilahden seurakunnan maaseutumaisemassa kirkkoherrana toimiva Harri Henttinen. Erilaisista virkapaikoistaan ja profiileistaan huolimatta kaikkia sarjan pappeja yhdistävät syvä kutsumustietoisuus ja oman persoonan valjastaminen viran käyttöön.

Ensimmäisen jakson nimessä esiintyvä ajatus ”pyhyden riisumisesta” tarkoittaakin kenties sitä, että sarjan papit kuvataan persoonina ja aitoina ihmisinä. Sarjan kuvaus lupaa, että jaksossa ”romutetaan kertaheitolla mielikuvia pappeudesta”, mutta tavalliselle seurakuntapapille papiston monimuotoisuus tuskin tulee yllätyksenä. Sen sijaan yllätyksenä tulee kenties se, miten kauniisti tämä papiston monimuotoisuus sarjassa kuvataan.

Papiston pääohjaajien Mika Nivan ja Harri Hakasen mukaan sarjan taustalla oli aito kiinnostus pappeutta ja pappien persoonia kohtaan (*Länsiväylä* 25.12.2021). Pappisvirasta kertominen erilaisten persoonien kautta on myös virkateologisesti perusteltu